

ZPRÁVA Z KONFERENCE „SCHIZMA FILOSOFIE 20. STOLETÍ. PŘEKONÁVÁNÍ METAFYZIKY?“

Od středy 25. června do pátku 27. června 2008 se v Horní Vysoké u Úštěku (Ústecký kraj) konala konference „Schizma filosofie 20. století. Překonávání metafyziky?“. Konference navazovala na úspěšné první kolo „ekumenických“ rozhovorů mezi filosofy dvou tradic současné filosofie, kontinentální a analytické, které se konaly v roce 2004 v Zubrnících (Ústecký kraj). Konference byla rozčleněna na úvod a pět přednáškových bloků (první tři se týkaly kritiky metafyziky, čtvrtá obhajoby, pátá byla smíšená).

Úvodní slovo dostal Stanislav Sousedík (KTF UK Praha). Po historickém přehledu vývoje samotné definice metafyziky Sousedík upozornil, že v novověku je metafyzika stále více zanedbávána, a tuto změnu myšlenkového zájmu zčásti autor přisoudil „změně formy života“. Descartes zahájil obrat filosofie od extra-mentální reality k subjektivitě, status metafyziky se postupně oslabuje a poslední ránu jí udělil Kant; poté se metafyzika znovu vynořuje již pouze jako „bizarní květ“ německého idealismu. Další historický obrat nastává až v 70. letech 20. století, kdy dochází k překvapivému znovuzrození metafyzického diskursu v anglo-americké analytické filosofii. Tento fenomén považuje Sousedík za významný, vzhledem k malému časovému odstupu však dosud nemůžeme rozhodnout, zda se jedná o fenomén krátkodobého či dlouhodobého významu. Jasně je, že balvany na „cestě za metafyzikou“ (Hume, Kant, Carnap) byly alespoň zčásti odstraněny. Sousedík dále rozlišil dva směry obnoveného zájmu o metafyziku v anglo-americké oblasti (a) metafyzika bez historických precedentů (v Česku rozvíjena např. Pavlem Maternou a Petrem Kolářem), (b) metafyzika inspirovaná tradicí (v Česku rozvíjena např. kruhem kolem časopisu *Studia Neoaristotelica*). V závěru vyjádřil Sousedík přesvědčení, že myšlenkový krach descartovsko-baconovské moderny je zjevný: vědecko-technické cíle moderny byly splněny vrchovatěji, než jsme kdy snili, přesto však nejsme o nic svobodnější ani šťastnější. Otevírá se tak prostor pro jiný typ myšlení, jenž by navazoval na tradiční náhledy aristotelské metafyziky.

Po úvodním příspěvku následoval přednáškový blok „Kantovská kritika metafyziky“, který se věnoval Kantovi, německému idealismu a novokantovství. Vystoupili zde čtyři přednášející. Jiří Chotaš (FLÚ AV Praha) hovořil o vývoji Kantova myšlení, jeho wolffiánských kořenech a recepci. Podle Chotaše lze Kantův filosofický projekt v *Kritice čistého rozumu* charakterizovat jako „metafyziku o metafyzice“. Na tento příspěvek navázal Ondřej Sikora (FF UP Olomouc) přednáškou o Kantově *Kritice praktického rozumu*. Kantův známý výrok „Musel jsem zrušit vědění, abych dal prostor víře“ interpretoval Sikora jako „důvěru v rozumnou praxi“, jako „nereligiózní“ rozhodnutí vůle. Jan Kuneš (FLÚ AV ČR Praha) se poté zabýval Heideggerem a vývojem jeho myšlení o bytí, které přechází od kantovského pojetí bytí jakožto „transcendentálního výkonu subjektu“ k pojetí hegelovskému, kde bytí závisí na absolutnu. Podle Kuneše je pozdější Heidegger více metafyzicky orientován, přestože se v tomto období od slova „metafyzika“ distancuje ještě razantněji než na počátku své myšlenkové kariéry. Kantovský blok uzavřel Vladimír Zeman (Concordia University Montreal) přednáškou „Vědecká filosofie a metafyzika. Od totální exkluze ke kritickému přijetí“. Přednáška sledovala historický vývoj vztahu tzv. vědecké filosofie (Comte, Mach, Masaryk, Husserl, Bergson, Whitehead) a metafyziky a byla inspirována knihou Michaela Friedmana *Dynamics of Reason*.

Přednáškový blok „Analytická kritika metafyziky“ obsahoval dvě přednášky. V první z nich, nazvané „Metafyzika podle Wittgensteina“, hovořil Petr Glombíček (FLÚ AV ČR Praha) o *Traktátu* prizmatem pozdního Wittgensteina. Východiskem a stěžejním interpretačním klíčem byl známý odstavec 6.54 („říkat jen to, co se říkat dá“). P. Sousedík v diskusi poukázal na pseudo-religiózní povahu Wittgensteinovy filosofie: Wittgenstein vyžaduje zaujetí jistého životního postoje, aniž by pro to poskytoval řádné důvody. V druhé přednášce, nazvané „Proč by měla být metafyzika nemožná?“, nastínil Prokop Sousedík (FLÚ AV ČR Praha) vývoj postoje k metafyzice v rámci analytické filosofie. Na rozdíl od rané analytické filosofie (logický pozitivismus, Carnap) je pozdější analytická filosofie tolerantní: není pouze jedna správná řečová hra (přírodověda a matematická logika), ale je jich mnoho. „Proč tedy nehrát metafyzickou hru?“, ptá se Sousedík, vždyť je-li to řečová hra, nelze ji odmítnout, protože se *de facto* hraje a *a esse ad posse valet consequentia*. V diskusi padla námitka (Novotný, Dvořák), zda takováto obhajoba metafyziky není Pyrrhovým vítězstvím, protože metafyzika je tu stavěna na stejnou úroveň jako jiné jazykové hry, např. astrologie.

V přednáškovém bloku „Fenomenologická kritika metafyziky“ zazněly čtyři příspěvky. Ladislav Benyovszky (FHS UK Praha) hovořil na téma „Heideggerův pozdní koncept živoucí přítomnosti a problém metafyziky“ a mimo jiné upozornil na to, že Heideggerovi nešlo o destrukci metafyziky, ale o přechod do hlubší, „původnější oblasti předchůdné *fysis*“ a o popis jejího „bytí-ve-skrytosti“, „ukazování-se“, „časování“ apod. Marie Pětová (FHS UK Praha) shrnula Heideggerovu kritiku metafyziky. Podle Pětové není v Heideggerových pozdních spisech metafyzika odmítnuta, ale spíš je tu – stejně jako u Kanta – kriticky zkoumána její možnost. Metafyzika je chápána jako „dějiny bytí“, přičemž německý výraz „Geschichte“ je tu odvozován nikoli od „dění“ (*geschehen*), nýbrž od „udílení“ (*schicken*), tj. Bytí samo se udílí člověku a oslovuje jej, což je podle Heideggera nejzřejmější v počátcích řecké filosofie (Anaximandros, Parmenidés, Hérakleitos). Ondřej Beran (FLÚ AV ČR Praha) se v příspěvku „Myšlení řeči jako způsob jak bojovat s (a zvítězit nad?) pokusem metafyziky“ věnoval Heideggerově dialogu s japonským hostem, který proběhl ve Freiburgu v roce 1953. Podle Heideggera je „řeč domem bytí“. Němčina se však od japonštiny poměrně zásadně liší, a nelíší se tedy i jejich „domy bytí“? Heidegger se otázkou lingvistického relativismu explicitně nezabývá, nicméně podle Berana by jej odmítl. V diskusi poukázal D. Novotný na mimoběžnost standardní evropské a sino-japonské filosofie jazyka. Zatímco pro Evropany je primární lingvistickou entitou mluvené slovo (zvuk), pro Číňany a jiné sinizované národy je to psané slovo (znak), a vzhledem k fundamentálním odlišnostem těchto dvou tradic by tedy Heidegger měl být buď lingvistickým relativistou, anebo přijmout nevyhnutelnost metafyziky, která zakládá transkulturní jednotu a racionalitu. V posledním příspěvku „fenomenologického bloku“ se Martin Nitsche (FF UJEP Ústí n. L.) zabýval tématem „Heideggerovo řešení problému základu (Grund) v *Příspěvcích k filosofii* a jeho význam pro teorii jazyka“. Podle Nitscheho si „filosofie nic nevymýšlí, je to popis vztahového prostoru“. Zatímco metafyzika se pokouší jít „za“ tento vztahový prostor, Heidegger o nic podobného nestojí: jeho snahou je myslet ne-metafyzicky, usiluje o „otevření nového, původnějšího, vztahového prostoru“ (odtud Grund – základ, původ).

V dalším přednáškovém bloku „Obnova metafyziky v analytické filosofii“ vystoupili čtyři přednášející: Petr Dvořák (FLÚ AV ČR Praha) krátce nastínil historii znovuzrození metafyziky v rámci analytické filosofie. Zrod této tradice na počátku 20. století byl provázen silnými anti-metafyzickými tendencemi (logický pozitivismus), ovšem poctivá logická reflexe nad kontrafaktuálními, modálními, kauzálními, dispozič-

ními a jinými typy výroků si postupně „vynutila“ návrat metafyziky zpět do filosofie. Tomáš Machula (TF JU České Budějovice) představil tomistické myšlení 20. století v jeho poměru ke kontinentální a analytické filosofii. Tomistická filosofie se původně rozvíjela na podnět katolické církevní autority, zatímco od 60. let spíše navzdory této autoritě. Lukáš Novák (TF JU České Budějovice) v příspěvku „Sofiina volba pokantovské filosofie aneb chvála nástroje“ poukázal na to, že jak raní kontinentální filosofové, tak i raní analytičtí filosofové sdílejí názor, že logika a logická analýza je pro metafyziku nevhodná (kořeny tohoto stanoviska jsou u Kanta). Ale zatímco kontinentální filosofové ve snaze zachovat možnost metafyzického projektu odmítli logiku, analytičtí filosofové, jimž byla logika drahá, odmítli naopak metafyziku. Zatímco v prvním případě je posléze zničena i sama metafyzika, v druhém případě se metafyzika znovu objevuje, neboť sama reflexe nad základy logiky vede k metafyzickým otázkám. Stanislav Sousedík (KTF UK Praha) předvedl moderní metafyzické bádání v přednášce „Uspořádání metafyzických částí v individuální esenci“. Předmětem zkoumání byla tzv. esenciální predikace, např. „Petr je člověk“. Predikace je lingvistický fenomén, který je třeba vysvětlit, a jedno možné vysvětlení zde nabízí Sousedíkem zformulovaná identitní teorie predikace, jejíž metafyzické aspekty ve své přednášce neformálně popsal.

Poslední blok byl věnován „Metafyzickým tématům v kontinentální filosofii“. Martin Šimsa (FF UJEP Ústí n. L.) se v přednášce „Universalismus a kontextualismus“ zabýval nosností universalismu po lingvisticko-pragmatickém obratu. Historikové filosofie často rozlišují tři hlavní paradigmaty v dějinách filosofie – anticko-středověké (metafyzické), novověké (epistemologické), a současné (lingvisticko-pragmatické). Poslední paradigma, zdá se, implikuje odmítnutí universalismu a příklon ke kontextualismu (výraz pochází od J. B. Kozáka), který je – alespoň *prima facie* – nekompatibilní s tradičním židovsko-křesťanským universalismem. Podle Šimsy by bez universalismu neexistovala Evropa se svým uměním a vědou, ovšem na druhé straně vidí Šimsa universalismus jako zdroj destruktivních ideologií 20. století. Šimsa by rád našel třetí cestu, která by spojila silné stránky universalismu i kontextualismu; její základy vidí v universálním pragmatismu Habermase a Apela. Václav Umlauf SJ (Hochschule für Philosophie, Mnichov) nazval svůj příspěvek „Metafyzika jako onto-theologie“. Heidegger podle Umlaufa ve svých metafyzických úvahách vždy hledá nějaký fenomén, v jehož manifestaci se jakoby hlásí o slovo něco jiného a jiným způsobem ne-zkoumatelného, například v přednášce *Co je metafyzika?* zkoumá Heidegger fenomén úz-

kosti (strach ze smrti). Klíčovým momentem je tu perspektiva, do níž se Heidegger situuje a bez níž by se ono „jiné“, jinak nezjevné, neukázalo. Tradiční metafyzika podle Heideggera naopak krouží kolem jsoucna a Boha a zapomíná na bytí. Umlauf s výsledkem Heideggerova pozorování nesouhlasí, např. novoplatónská či tomášovská metafyzika ontotheologická není. Ontotheologii lze vystopovat až u Scota, u něhož dochází k důležité proměně, totiž univočnickému pojetí termínu jsoucna. Hynek Tippelt (FF UJEP Ústí n. L.) sledoval otázku „Jaké jsou možnosti metafyziky po psychoanalýze?“ Tippelt představil pozici čtyř psychoanalýzou ovlivněných myslitelů (Lazarovic, Wisdom, Feuer, Scharfstein). Lazarovic se snaží o „odmaskování filosofických problémů jakožto iluzí“. Iluze má dva aspekty – logický a psychologický. První demaskuje lingvistická analýza, druhý psychoanalýza. Wisdom rozvíjí tzv. psychocentriku – filosofie je stín vrhaný dvěma zdroji světla, totiž duchem času a nevědomím filosofa. Feuer převádí filosofické problémy na emocionální konflikt a infantilní potřeby – filosofie je produktem celoživotní zkušenosti, tj. každá filosofická škola vyjadřuje aspekt možné lidské zkušenosti. A konečně Scharfstein se odvolává na vývojovou psychologii – všichni měníme názory tím, jak zrajeme. Pozice „Božího oka“ je nestydatá a musíme ji opustit. Tippelt přijímá základní stanovisko uvedených čtyř autorů (metafyzika jakožto projekce pod- či ne-vědomí), ale v rámci tohoto stanoviska se pokouší o integraci jejich názorů. Závěrečný příspěvek „Metafyzický úkol Ladislava Klímy“ pronesl logik a filosof Tomáš Holeček (FHS UK Praha). Klíma se věnuje logice ve spise *Metalogismus* (1919). Myšlenový postup tohoto spisu lze rozdělit do šesti kroků: (1) Poznání je vlastně poznáním toho, co chce absolutno. Poznání je tedy rozkaz. (2) Vědomí je „absolutní plazma“, tj. fluidní ne-něco, bez modů či atributů. Toto plazma ničí pravdu, lež, různé pojmy (v Klímově terminologii: „příšery“, jako jsou „něco“, „vědomí“, „čas“ apod.) (3) Nástroj k utváření absolutního plazmatu je nekonečný řetěz důkazů, kovaných metafyzikou. Tento řetěz je nástrojem otročení, přičemž pravda je nestydaté zotročení tímto řetězem. (4) Pravda a jsoucnost odvisí od sebe a zároveň neodvisí. Jsou to „nadpříšery“ (tj. vyšší příšery, než jsou pojmy „něco“, „vědomí“ apod.) Vztah pravdy a jsoucnosti je jako manželství, tedy procesem neustálého odporování a zároveň potřebování se. Metafyzika je „hloubka v reji nadpříšer“, z níž vzniká úžas a úzkost. Nahlížíme, že pojem „existence“ je iluzivní a směšný. (5) Mezi principem identity ($A=A$) a neidentity ($A\neq A$) je „rvačka“. V důsledku rvačky je každé tvrzení indiferentní, a tudíž „správné myšlení je myšlení nazdařbůh“. (6) Špatno o sobě (= „infinativní sebeodporování si sebeodporu“) nás přivádí

k nevyléčitelné bezmoci a nevysvětlitelnému chaosu. V diskusi poukázal Umlauf na to, že Klímovo „myšlení“ připomíná novoplatónskou metafyziku, která je založena na principu jednoty protikladů. Podle Dvořáka Klímovo pojetí připomíná spíše děsivý sen, který se logikům zdá v nejtemnějších chvílích.

Závěrem můžeme konstatovat, že konference byla v mnoha ohledech přínosná. Jednalo se o vzácnou příležitost k dialogu mezi lidmi, kteří se jinak spíše jen míjejí na chodbách filosofických ústavů a kateder, a diskuze proběhly v přátelském duchu.¹

Daniel D. Novotný

¹ Zpráva byla podpořena grantem GAAV č. IAA 908280801 „Metafyzika v současné analytické filosofii a její souvislosti s metafyzikou novodobého aristotelismu.“